

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ,
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 355.02 (477)+342.7

DOI 10.31732/2708-339X-2025-15-A1

**СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ АГРЕСІЇ ТА ЗАХИСТУ
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Метосюп О.В.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: metoshopov@krok.edu.ua*

**MODERN STRATEGY FOR COUNTERING AGGRESSION AND
PROTECTING FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF
MARTIAL ARTS: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE**

Stepanenko N.V.,

*PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Metoshop O.V.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: metoshopov@krok.edu.ua*

Анотація. Дослідження охоплює теоретичні підходи до обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, а також практичні механізми забезпечення балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням міжнародних стандартів прав людини. Особливу увагу приділено визначенню меж обмежень прав людини в умовах воєнного стану, зокрема свободи пересування, права на мирні зібрання, свободи вираження думок та інших фундаментальних прав. Стаття акцентує увагу на важливості дотримання принципів пропорційності та необхідності гарантованого захисту від порушень прав, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах, таких як право на життя та заборона катувань. Досліджуються практичні проблеми захисту прав людини в умовах активних бойових дій, зокрема труднощі у забезпеченні прав внутрішньо переміщених осіб, доступу до правосуддя та гуманітарної допомоги. Визначено важливість ефективної співпраці між державними органами та правозахисними інституціями, зокрема Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Окремо вивчаються виклики, пов'язані з інформаційною безпекою та боротьбою з пропагандою держави-агресора, що часто маніпулює питаннями прав людини для дискредитації України на міжнародній арені. Стаття пропонує рекомендації щодо вдосконалення правозахисних механізмів, розвитку національних інститутів прав людини, по-

кращення доступу до правової допомоги та забезпечення прозорості в комунікації з громадянами. Таким чином, стаття надає комплексне розуміння стратегій протидії агресії та забезпечення прав людини в умовах воєнного стану, зокрема в Україні, і пропонує практичні рекомендації для підвищення ефективності правозахисної діяльності та інтеграції міжнародних стандартів прав людини в національну практику.

Ключові слова: протидія агресії, воєнний стан, захист прав людини, міжнародне гуманітарне право, воєнні злочини, обмеження прав.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14.

Abstract. The study covers theoretical approaches to the restriction of human rights in emergency situations, as well as practical mechanisms for ensuring a balance between ensuring national security and compliance with international human rights standards. Particular attention is paid to determining the limits of restrictions on human rights in martial law, in particular, freedom of movement, the right to peaceful assembly, freedom of expression and other fundamental rights. The article emphasizes the importance of observing the principles of proportionality and the need for guaranteed protection from violations of rights that cannot be restricted even in emergency conditions, such as the right to life and the prohibition of torture. The practical problems of protecting human rights in conditions of active hostilities are investigated, in particular, difficulties in ensuring the rights of internally displaced persons, access to justice and humanitarian aid. The importance of effective cooperation between state bodies and human rights institutions, in particular the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, is determined. Separately, the challenges associated with information security and combating propaganda by the aggressor state, which often manipulates human rights issues to discredit Ukraine in the international arena, are studied. The article offers recommendations for improving human rights mechanisms, developing national human rights institutions, improving access to legal aid, and ensuring transparency in communication with citizens. Thus, the article provides a comprehensive understanding of strategies for countering aggression and ensuring human rights under martial law, in particular in Ukraine, and offers practical recommendations for increasing the effectiveness of human rights activities and integrating international human rights standards into national practice.

Keywords: countering aggression, martial law, protection of human rights, international humanitarian law, war crimes, restriction of rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.

Постановка проблеми. Воєнний стан, що запроваджений в нашій державі у відповідь на агресію росії, неминуче супроводжується обмеженням певних прав і свобод, що створює низку теоретичних і практичних викликів. Однією з головних проблем є визначення меж можливих обмежень прав людини, зокрема у таких сферах, як свобода пересування, право на мирні зібрання та свобода вираження думки. Хоча міжнародні норми, зокрема ст. 15 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція), дозволяють тимчасові обмеження прав у надзвичайних обставинах, важливо правильно встановити межі цих обмежень, щоб вони не стали надмірними і не порушували невідчужуваних прав, таких як право на життя та заборона катувань. Наприклад, у реаліях воєнного стану Україна була змушена обмежити свободу пересування, запровадивши комендантську годину, але чи є ці заходи пропорційними ситуації – це питання, яке потребує глибокого аналізу та постійного контролю. Іншим важливим аспектом є забезпечення прав людини в умовах військових дій. Додатковою проблемою є інформаційна війна, яку веде росія, зокрема через маніпуляції правами людини в Україні. Пропагандистсь-

кі кампанії часто фокусуються на порушеннях прав людини, представляючи ситуацію в Україні як системну репресію проти населення, що значно ускладнює міжнародне сприйняття ситуації. Таким чином, постановка проблеми у дослідженні стосується не лише визначення правових меж обмеження прав і свобод у воєнний час, але й необхідності розробки ефективних механізмів контролю за такими обмеженнями, забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб та протидії дезінформаційним кампаніям. Крім того, важливим є збереження балансу між безпекою та правами людини, щоб обмеження не стали надмірними і не призвели до порушення основних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз окресленої тематики відображає значну увагу, яку вчені та правознавці приділяють питанням балансування між національною безпекою та захистом прав людини під час збройних конфліктів. Зокрема, над проблематикою захисту прав людини, механізмами захисту права працювати наступні науковці: Ю. Ірха, Є. Єдаменко, А. А. Моца, А. В. Моца, Х. Маркович, Л. Наливайко та інші. Останні дослідження акцентують увагу на правових, політичних та гу-

манітарних аспектах цієї проблеми, зокрема в контексті гібридної війни та викликів, які постають перед країною в умовах воєнного стану. Одним із важливих напрямків досліджень є вивчення правових механізмів, що дозволяють обмежувати права людини під час війни. Зокрема у ряді наукових робіт детально розглядається, яким чином Україна може обґрунтовано обмежувати ці права без порушення основоположних норм міжнародного права, зокрема Конвенцією та інших міжнародних угод. Дослідження цих аспектів є особливо актуальним, оскільки в умовах воєнного стану, як показує практика, часто виникає небезпека надмірних обмежень, що можуть призвести до порушення прав громадян. Ще одним важливим аспектом останніх публікацій є інформаційна безпека та роль комунікаційних стратегій у протидії агресії. Науковець Д. Воюта розглядає як маніпуляції та пропаганда використовуються для виправдання порушень прав людини в контексті війни, а також пропонує стратегію боротьби з дезінформацією, що поширюється агресором, зокрема через медіа та соціальні мережі. Вивчення впливу інформаційних кампаній на громадську думку в Україні та за кордоном допомагає створювати ефективні контрзаходи для запобігання маніпуляціям і спотворенню фактів. Загалом наукові публікації останніх років зосереджені на тому, як країна, що перебуває в умовах війни, може ефективно захищати права людини, забезпечуючи національну безпеку та зберігаючи міжнародний імідж. Однак, не зважаючи на значний прогрес у дослідженнях, питання практичного впровадження рекомендацій залишаються актуальними. Механізми контролю, правової допомоги для постраждалих, особливо в умовах бойових дій, та удосконалення законодавства вимагають подальших досліджень і вдосконалення практичних інструментів. Таким чином сучасні наукові дослідження вказують на необхідність розробки комплексної стратегії, яка б поєднувала ефективні правозахисні механізми та безпеку в умовах збройного конфлікту, що вкрай важливо для забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні. Тому проблема захисту прав людини в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною і потребує подальших дослід-

жень, аналізу та пошуку нових підходів у забезпеченні балансу між безпекою і правами громадян.

Виклад основного матеріалу. Права людини залишаються основоположною цінністю навіть в умовах війни. Вірно зауважує Х. Маркович, що їх захист і гарантування є обов'язком держави як на конституційному, так і на нормативно-правовому рівні [1, с. 96]. Важливо зберігати баланс між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини, щоб не допустити зловживань і забезпечити довіру суспільства до державних інституцій.

Під час війни дотримання прав людини є критично важливим аспектом, який відображає: рівень демократичної зрілості суспільства та визнання людини найвищою соціальною цінністю. Так, захист прав і свобод людини є основою демократичної держави. У складні часи, коли виникають загрози національній безпеці, здатність держави не допустити системних порушень прав людини демонструє її повагу до демократичних принципів. Відтак, дотримання прав людини під час війни є не лише моральним обов'язком держави, а й ознакою її демократичної зрілості та поваги до найвищої соціальної цінності – людини. Це підтверджує, що в умовах війни держава здатна не лише захищати свої кордони, а й забезпечувати гідність, свободу та права своїх громадян, що є основою стабільного й розвиненого суспільства.

Воєнний стан, як особливий правовий режим, є інструментом держави для забезпечення оборони, національної безпеки та відсічі збройної агресії у виняткових обставинах. У законодавстві він трактується як сукупність правових норм і заходів, що регулюють життя держави в умовах збройного конфлікту або загрози національній безпеці. Реалізація цього режиму на практиці вимагає дотримання пропорційності обмежень, їхньої тимчасовості та контролю з боку державних і міжнародних інституцій для захисту демократичних цінностей та прав людини.

Законодавство України забезпечує гнучкий механізм запровадження воєнного стану для реагування на загрози національній безпеці. Обмеження прав і свобод гро-

мадян є вимушеним заходом, що має чіткі правові рамки та підлягає контролю.

Так, ст. 106 Конституції України є основою для правового регулювання введення воєнного стану, зокрема Президент України як Глава держави має повноваження: видавати укази про введення воєнного стану у разі збройної агресії проти України або загрози її незалежності та територіальній цілісності [2]. Тоді як Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» (далі – Указ) є ключовим документом, що встановив особливий правовий режим на території України у відповідь на збройну агресію російської федерації [3]. Його ухвалення стало необхідним кроком для забезпечення оборони, національної безпеки та територіальної цілісності держави.

Дійсно, в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі права та свободи громадян, проте важливо зазначити, що це повинно бути здійснено в межах законодавства, з дотриманням принципу пропорційності та з обмеженням тільки тих прав, які є необхідними для забезпечення національної безпеки та оборони країни.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про введення воєнного стану» (далі – Закон), Указ повинен містити вичерпний перелік прав і свобод, які тимчасово обмежуються [4]. Так, останній має містити перелік конкретних прав і свобод, які підлягають тимчасовому обмеженню, що дозволяє уникнути зловживань і забезпечити контроль за діями органів влади. До того ж, обмеження прав і свобод мають бути пропорційними до реальної загрози. Це означає, що обмеження можуть бути введені тільки в разі необхідності для забезпечення оборони країни, і лише в межах, які не порушують основоположні права людини. Усі обмеження прав і свобод повинні бути обґрунтовані конкретними потребами національної безпеки та оборони, і не можуть порушувати основоположні права людини, які гарантовані Конституцією України та міжнародними угодами.

Дійсно, у дослідженні конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану важливо звернутися до міжнародних стандартів, які визначають основні принципи захисту прав людини, навіть у період

конфлікту або збройних дій. Такі міжнародні норми і принципи забезпечують мінімальний рівень прав і свобод, яких повинні дотримуватися всі держави, навіть у надзвичайних ситуаціях.

Міжнародні акти мають велике значення для захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану, кожен з цих актів визначає правила, за яких може відбуватися обмеження прав людини під час надзвичайних ситуацій, зокрема війни, і надає важливі принципи, якими повинні керуватися держави, зокрема Україна, у забезпеченні прав людини в таких умовах.

Загальна декларація прав людини (далі – ЗДПЛ) є основоположним міжнародним документом, що закладає стандарти прав людини, яких повинні дотримуватися всі держави. У ст. 29 ЗДПЛ зазначено, що права і свободи людини можуть бути обмежені тільки на законних підставах і з урахуванням прав інших осіб, а також для забезпечення моральних норм, громадського порядку і загального благополуччя в демократичному суспільстві [5].

Зауважимо, що положення окресленої норми вимагають, щоб будь-які обмеження прав під час війни були чітко визначені законом, і таким чином, не могли застосовуватися свавільно. Це гарантує, що права громадян не будуть обмежені без достатньої правової підстави, навіть під час війни. До того ж, обмеження прав мають бути спрямовані на забезпечення громадського порядку та благополуччя, що є особливо важливим в умовах воєнного стану, де необхідно забезпечити безпеку держави. Законні обмеження повинні враховувати баланс прав та свобод, що дозволяє обмежувати деякі права, але не порушувати основоположні права людини.

Тоді як ст. 15 Конвенції дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань за цією Конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації [6]. Проте це дозволено лише у виключних випадках, при цьому держава зобов'язана дотримуватися інших зобов'язань міжнародного права і повідомити Раду Європи про введення обмежень та причини їхнього введення. Це положення дозволяє державам вводити обмеження під час війни, однак такі обмеження повинні бути чітко обґрунтова-

ними і тимчасовими, щоб не порушувати права людини без необхідності. Разом з тим, обов'язок інформувати Раду Європи забезпечує міжнародний контроль за ситуацією і дозволяє стороннім організаціям здійснювати моніторинг порушень прав людини в умовах воєнного стану, що підвищує прозорість і підвітність урядів.

Окрему увагу приділимо ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) визначає, що під час надзвичайного стану держава може відступати від своїх зобов'язань у тому обсязі, в якому це необхідно для забезпечення національної безпеки, але це не має порушувати інших міжнародних зобов'язань [7]. Важливо, щоб такі заходи не призводили до дискримінації за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією чи соціальним походженням. МПГПП підкреслює, що відступ від зобов'язань може бути здійснений лише у обмеженому обсязі, що дозволяє уникнути надмірних обмежень на права людини. Відступи від прав повинні бути необхідними для ситуації і пропорційними загрозам, що дозволяє уникнути зловживань з боку держави. Важливою є вимога щодо недискримінації, що гарантує, що навіть під час війни права всіх осіб, незалежно від їхньої національності, релігії або етнічної приналежності, повинні бути захищені, а обмеження не повинні застосовуватись на основі дискримінаційних критеріїв.

Застосування міжнародних стандартів, визначених окресленими документами гарантують, що обмеження прав будуть застосовуватися тільки у разі крайньої необхідності, будуть пропорційними та тимчасовими, а також не призведуть до дискримінації чи порушення основоположних прав людини.

Вірно зауважила Л. Наливайко, що Конституція України та інші нормативно-правові акти, що визначають обмеження конституційних прав і свобод людини, повинні встановлювати збалансований підхід до особистих і суспільних інтересів, оскільки порушення цього балансу може призвести до порушення прав та свобод особи [8, с. 626]. Зазначимо, що окреслений підхід відповідає основоположним принципам прав людини, що включають недопустимість свавільних або

надмірних обмежень прав індивіда, навіть у часи кризових ситуацій, таких як війна. Тоді як порушення цього балансу може призвести до зловживання владою, коли державні органи надмірно обмежують права громадян, не маючи на це достатніх підстав. Правовий порядок повинен включати чіткі механізми для обмеження прав, щоб забезпечити, що це буде зроблено лише в межах, необхідних для захисту суспільних інтересів, таких як національна безпека, громадський порядок чи боротьба з тероризмом, а також лише в тому обсязі, що необхідний для досягнення поставлених цілей.

Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 [9] та від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 [10] є ключовими для розуміння правового регулювання обмежень конституційних прав і свобод людини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану. Обидва рішення містять фундаментальні принципи, які забезпечують баланс між захистом національних інтересів і дотриманням прав людини навіть в умовах кризової ситуації. Наприклад, рішення КСУ від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 підкреслено, що обмеження конституційних прав і свобод, передбачені ст. 64 Конституції України, не можуть бути необґрунтованими або надмірними. До того ж КСУ зробив важливе розмежування між: «обмеження основних прав і свобод» – це тимчасове зменшення обсягу реалізації певних прав, викликане суспільною необхідністю, а «фіксація меж сутності прав і свобод» – це визначення правової сутності прав і свобод на законодавчому рівні без можливості виходити за ці межі [9]. Тоді як у рішенні КСУ від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 суд зазначив, що встановлення обмежень прав і свобод можливе лише за дотримання таких принципів:

- розумність (пропорційність), тобто обмеження повинно відповідати ступеню загрози і бути адекватним досягненню суспільно значущих цілей;

- суспільна необхідність, так обмеження допустиме лише тоді, коли воно справді є необхідним для забезпечення безпеки, громадського порядку чи захисту прав інших осіб;

- тимчасовість, відтак права та свободи

можуть бути обмежені лише на час існування конкретної загрози [10].

Таким чином, зазначені рішення КСУ формують правову основу для правильного трактування обмежень прав і свобод під час воєнного стану. Вони підкреслюють важливість належного законодавчого регулювання обмежень, їх пропорційності та тимчасовості, а також необхідності забезпечення основних прав навіть в умовах війни. Тому обмеження прав людини під час воєнного стану мають бути чітко визначені та контрольовані, що гарантує не лише безпеку країни, а й захист її громадян.

Окремо відмітимо, що градація прав і свобод, які можуть чи не можуть бути обмежені під час воєнного стану, має юридичне, соціальне та практичне обґрунтування. Вона спрямована на досягнення балансу між забезпеченням державної безпеки та збереженням основоположних прав людини. Відповідно до положень ч. 2 ст. 64 Конституції України, гарантується, що певні права не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану [2]. Це права, які є базовими для людської гідності, безпеки та правової рівності: право на життя, заборона катувань, право на судовий захист, заборона дискримінації тощо. Їхнє обмеження могло б створити загрозу існуванню демократичної держави та порушити міжнародні зобов'язання України. Тоді як ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Основного Закону визначають права, тимчасове обмеження яких є обґрунтованим у контексті забезпечення обороноздатності та громадського порядку, наприклад:

- свобода пересування може бути обмежена для уникнення небезпеки в зоні бойових дій;

- недоторканність житла може бути обмежена для потреб оборони чи пошуку загрозливих елементів;

- свобода зібрань може бути тимчасово призупинена для уникнення провокацій чи ризиків масових заворушень [2].

Враховуючи вищенаведене підсумуємо, що така градація прав забезпечує баланс між потребами національної безпеки та обов'язком держави захищати права своїх громадян. Практична реалізація цих обмежень в Україні в умовах війни з росією демонструє спробу дотримання принципів

верховенства права, гуманізму та міжнародних зобов'язань навіть у найскладніших умовах.

Не можна не погодитись в такому контексті з позицією, що здійснення державної влади відповідно до цих та інших конституційних норм та принципів забезпечує стабільність та безпеку конституційного ладу України, економічний добробут населення, розвиток інститутів громадянського суспільства, запобігання узурпації державної влади та свавільному втручання у права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб [11, с. 44]. Наукова оцінка підкреслює, що виконання цих принципів і норм дозволяє Україні не лише ефективно протидіяти зовнішнім загрозам, але й зберігати демократичний характер влади. Це важливо для післявоєнного відновлення держави, адже порушення прав людини або узурпація влади можуть призвести до довгострокових політичних і соціальних криз. Отже, позиція науковця відображає глибоке розуміння значення конституційних норм як інструменту для забезпечення балансу між владою, безпекою та правами людини в умовах воєнного стану.

Правова система України, як і будь-якої іншої країни, зіткнулася з масштабним викликом адаптації до умов воєнного стану. Ця ситуація виявила структурну та організаційну неготовність повною мірою забезпечити стабільне функціонування державного апарату, захист прав громадян і дотримання принципу верховенства права в екстремальних обставинах.

Безперечно, правова система нашої держави пройшла складне випробування у період воєнного стану, що продемонструвало її адаптивність та здатність відповідати на виклики, хоч і з певними недоліками. До прикладу, динаміка бойових дій, масштабні соціально-економічні наслідки війни (зубожіння населення, переміщення громадян, ризики для життя через забруднення території) та зростання незаконного обігу зброї зумовили необхідність запровадження швидких рішень. Більшість ухвалених заходів відповідають положенням Конституції України, оскільки впроваджуються в межах правового режиму воєнного стану. Проте в умовах обмеженого часу та високого рівня

загроз існує ймовірність порушення, наприклад:

- принципу пропорційності, так заходи мають бути збалансованими та мінімально обмежувати права громадян;

- правових процедур, оскільки деякі рішення могли ухвалюватися без належного обґрунтування чи консультацій.

Наприклад, мобілізація хоча й є необхідною для забезпечення захисту країни, але її реалізація може супроводжуватися перевищенням повноважень посадовими особами або неналежним ставленням до громадян, що проявляється у примусовому врученні повісток у громадських місцях без належної процедури, порушенні прав на відстрочку для осіб, які мають законні підстави, наприклад, багатодітних батьків чи студентів, належному врахуванні стану здоров'я мобілізованих осіб.

Окремо важливо акцентувати увагу на вразливих категоріях громадян, таких як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), пенсіонери, особи з інвалідністю та багатодітні сім'ї, часто стикаються із соціально-економічними труднощами через обмежені можливості держави, які час від часу стикаються з недостатнім фінансуванням програм соціального захисту через пріоритетність оборонних витрат, затримкою з виплатами допомоги ВПО або складні процедури її оформлення, брак житла для переселенців чи низька якість умов у тимчасових центрах проживання.

Звідси, реалізація заходів у воєнний час викликає ризик перевищення повноважень, через що виникають окремі порушення прав і свобод громадян. Ці порушення обумовлені не лише людським фактором, але й браком ресурсів, неготовністю системи до масштабної кризи та складністю правового регулювання в умовах війни.

Як відмітив Є. Єдаменко, що гарантією захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану, повинні виступати не лише закони, а й органи та установи, що здійснюють контроль за суб'єктами, що безпосередньо здійснюють таке обмеження прав в рамках закону. На сьогодні це діяльність інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що забезпечує, контролює та гарантує захист прав і свобод

людини [12, с. 71].

Позиція науковця, яка висловлюється у зазначеному тексті, акцентує на важливості системного підходу до захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану. Основна теза полягає в тому, що одних лише законів недостатньо для гарантування цих прав. Необхідний ефективний контроль з боку спеціалізованих інституцій, які мають забезпечувати дотримання прав людини навіть у ситуаціях, коли ці права можуть бути обмежені законними засобами. У цьому контексті підкреслюється ключова роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як органу, який гарантує захист прав і свобод шляхом нагляду за законністю дій державних органів, контролює суб'єктів, що обмежують права людини у рамках воєнного стану, забезпечує баланс між законним обмеженням прав і дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини. Цей підхід відповідає сучасним тенденціям у сфері правозахисної діяльності, де особлива увага приділяється незалежним контролюючим інституціям, здатним діяти як гарантії правового порядку та захисту громадян від можливих зловживань державної влади.

Позиція науковців Моца А. та Моца В. пропонує альтернативний погляд на забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Вони ставлять під сумнів тезу про недостатність існуючого контролю за дотриманням прав, аргументуючи, що держава та суспільство в умовах посиленого навантаження демонструють прагнення до вдосконалення механізмів охорони прав людини. Науковці акцентують увагу на необхідності комплексного підходу, який виходить за межі лише контролю законності, і наголошують на таких ключових аспектах:

- високий ступінь незалежності правотворчих процесів і органів, що дозволяє уникати політичного тиску на інституції, які формують або реалізують політику у сфері захисту прав людини;

- деформалізація процедур розгляду скарг громадян, так пропонується зменшення бюрократичних перепон для ефективного захисту прав людини, особливо в умовах, коли їх обмеження суперечить Конституції України;

- безоплатна допомога громадянам,

зокрема науковці підкреслюють важливість доступу до інформаційно-роз'яснювальних послуг, безперервної юридичної підтримки та супроводу, що особливо актуально під час воєнного стану [13, с. 288].

Таким чином, позиція Моца А. та Моца В. зосереджується на необхідності вдосконалення правозахисного механізму, який передбачає як гарантії незалежності, так і зниження бар'єрів для громадян у процесі захисту своїх прав. Їхні пропозиції відповідають сучасним викликам і враховують реалії, коли правова система повинна діяти не лише ефективно, але й оперативно.

Безумовно, що воєнний стан створює унікальні умови, коли права людини стикаються із викликами, що потребують оперативних і стратегічних рішень. Російська пропаганда та дезінформація підривають довіру до демократичних інститутів, створюючи соціальну напругу. Наприклад, 29 квітня 2024 року в українському інформаційному просторі поширилася новина про відступ України від окремих зобов'язань за Конвенцією. Цей інформаційний привід був спотворений у частині медіа, що зумовило дві ключові проблеми: маніпуляцію громадською думкою всередині країни та посилення пропагандистських кампаній з боку російської федерації [14]. Зокрема, деякі медіа акцентували увагу на «обмеженні прав людей», створюючи враження, що уряд України планує системно порушувати права громадян. Такий підхід викликає необґрунтовану тривогу серед населення та формує хибну думку про дії влади. Російські пропагандистські медіа оперативно використали ситуацію, поширюючи тезу про «узурпацію влади» в Україні та «системне порушення прав людини». Основними наративами стали нібито обмеження свободи слова та придушення опозиції та маніпуляції щодо правомірності воєнного стану та міжнародних зобов'язань України. Такі дії спрямовані на дискредитацію України перед міжнародною спільнотою, розколу суспільства та підриву довіри до демократичних інститутів.

Практична стратегія протидії агресії та захисту основоположних прав людини в умовах воєнного стану в Україні повинна ґрунтуватися на комплексному підході, який забезпечує баланс між безпекою та дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав люди-

ни. Стратегія має включати кілька ключових компонентів, які можна реалізувати через чітко визначені механізми.

Насамперед необхідно забезпечити прозорість і підзвітність державних рішень, пов'язаних із обмеженням прав і свобод. Це передбачає розробку єдиних стандартів комунікації уряду з громадянами щодо причин, обсягів і термінів обмежень, зокрема через створення офіційних онлайн-ресурсів, регулярні пресконференції та освітні кампанії. Такий підхід мінімізує ризики поширення дезінформації та паніки, підвищуючи довіру до влади.

Для ефективного захисту прав людини необхідно посилити роль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, надавши йому додаткові повноваження щодо оперативного реагування на скарги громадян та забезпечення моніторингу ситуації в зонах бойових дій. Одночасно варто створити регіональні офіси омбудсмена для роботи з постраждалими громадянами, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими групами.

Важливим елементом стратегії є розвиток системи безоплатної правової допомоги для громадян, які потребують захисту своїх прав. Це може бути реалізовано через створення мобільних юридичних команд, які працюватимуть у зоні бойових дій та населених пунктах, що зазнали гуманітарної кризи. Також потрібно запровадити гарячу лінію для правових консультацій, доступну як у телефонному, так і онлайн-форматах.

Інформаційна безпека є ще одним ключовим напрямом стратегії. Необхідно забезпечити ефективний моніторинг дезінформаційних кампаній, що дискредитують Україну в контексті порушення прав людини. Для цього слід створити платформу для виявлення та спростування фейків, а також розвивати партнерство з незалежними фактчекінговими організаціями.

Міжнародний вимір стратегії включає активну комунікацію з міжнародними партнерами та правозахисними організаціями. Необхідно регулярно звітувати про заходи, що вживаються Україною для захисту прав людини, та залучати міжнародних експертів до моніторингу виконання зобов'язань. Це сприятиме збереженню довіри з боку між-

народної спільноти та посиленню правового захисту громадян.

Реалізація цієї стратегії можлива за рахунок об'єднання зусиль державних органів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Для цього потрібна координація дій між урядовими структурами, правозахисними організаціями та громадськими ініціативами. Лише комплексний підхід дозволить захистити основоположні права людини, навіть у надзвичайних умовах.

Висновки. Актуальність проблеми захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану сьогодні є надзвичайно високою, що обумовлено кількома факторами, зокрема триваючою війною, впливом глобальних криз та змінами в соціально-політичному середовищі. Воєнний стан створює унікальні виклики для забезпечення основоположних прав людини, зокрема через необхідність балансувати між забезпеченням національної безпеки та збереженням прав і свобод громадян.

У цих умовах держави можуть вдаватися до тимчасових обмежень прав і свобод, таких як свобода пересування, право на приватність, свобода слова чи право на мирні зібрання. Проте навіть у таких ситуаціях важливо зберігати належний рівень захисту прав людини, не дозволяючи їх порушенням ставати нормою. Крім того, важливу роль в

умовах воєнного стану відіграють міжнародні механізми захисту прав людини. Визначено, що основою ефективної стратегії є дотримання принципів верховенства права, прозорість у прийнятті рішень та підзвітність органів державної влади. Важливою складовою є дотримання пропорційності обмежень прав людини, передбачених ст. 15 Конвенції та збереження невідчужуваних прав, які не підлягають обмеженню навіть за надзвичайних умов.

Практичні рекомендації, висвітлені у статті, передбачають посилення ролі правозахисних інституцій, забезпечення доступу громадян до правової допомоги, впровадження механізмів моніторингу порушень прав людини та боротьби з дезінформацією. Особливого значення набуває залучення міжнародних організацій для контролю за дотриманням прав людини та комунікація з партнерами щодо звітності України про свої дії в умовах воєнного стану. Таким чином, захист прав людини в умовах воєнного стану має спиратися на системний підхід, що об'єднує законодавчі, адміністративні, правозахисні та інформаційні інструменти. Реалізація таких ініціатив потребує скоординованих зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів, що стане основою для ефективного подолання викликів і захисту прав кожного громадянина.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (дата звернення: 27.12.2024)
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2024 із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015. № 28. ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.12.2024)
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.12.2024)
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.12.2024)
8. Наливайко Л. Р. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Журнал Наукові інновації та передові технології*. № 3 (31). 2024. С. 622-635
9. Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p71007#Text> (дата звернення: 27.12.2024)
10. Рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (дата звернення: 27.12.2024)

11. Ірха Ю. Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. № 3 (46). 2023. С. 42-54. URL: file:///C:/Users/user/Documents/Downloads/287088-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-662552-1-10-20230907.pdf (дата звернення: 27.12.2024)

12. Єдаменко Є. А. Особливості забезпечення захисту прав та інтересів людини в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 69-71. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/14.pdf (дата звернення: 27.12.2024)

13. Моца А. А., Моца А. В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. № 4 (22) 2022. С. 280-291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21))

14. Україна відступає від окремих зобов'язань за Конвенцією про захист прав і свобод людини: деє ховається зрада. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsii/> (дата звернення: 27.12.2024)

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). *Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed December 27, 2024)

2. Markovych Kh.M. Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorityativ. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. S. 95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (Accessed December 27, 2024)

3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2024 iz zminamy URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Accessed December 27, 2024)

4. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine № 389-VIII (2015, May 12). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2015. № 28. st. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed December 27, 2024)

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed December 27, 2024)

6. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed December 27, 2024)

7. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Accessed December 27, 2024)

8. Nalyvaiko L. R. Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadiansyna v umovakh voiennoho stanu. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii»*. № 3 (31). 2024. S. 622-635

9. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (dali – KSU) (2007, June 12) № 2-rp/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p71007#Text> (Accessed December 27, 2024)

10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (dali – KSU) (2009, 19 жовтня) № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (Accessed December 27, 2024)

11. Irkha Yu. B. Dotrymannia verkhovenstva prava ta prav i svobod liudyny v umovakh viiny: problemy teorii ta praktyky. *Informatsiia i pravo*. № 3 (46). 2023. S. 42-54. URL: file:///C:/Users/user/Documents/Downloads/287088-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-662552-1-10-20230907.pdf (Accessed December 27, 2024)

12. Yedamenko Ye. A. Osoblyvosti zabezpechennia zakhystu prav ta interesiv liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Yurydychni naukovi elektronnyi zhurnal*. № 6/2023. S. 69-71 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/14.pdf (Accessed December 27, 2024)

13. Motsa A. A., Motsa A. V. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu. *Naukovi perspektyvy*. No 4(22) 2022. S. 280-291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21))

14. Ukraina vidstupaie vid okremykh zoboviazan za Konventsiiieiu pro zakhyst prav i svobod liudyny: des khovaietsia zrada. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsii/> (Accessed December 27, 2024)

Стаття надійшла до друку 30 грудня 2024 року